

3. Pál József: „Hamvas Endre a szegedi zsidóság deportálása ellen.” *Szegedi Könyvtári Műhely*, Szeged, 1–2. sz. 1986, 19. o.

4. Lásd például a Zilahai Kereskedő Társulat 1944. június 20-án kelt javaslatát Szilágy vármegye főispánjához, mely szerint a zsidó cégek árukészletét így kellene elosztani: 44% jusson a frontszolgálatot végzett veteránoknak, 33% a hadkötelezettségüket jelenleg teljesítőknél, és 23% másoknak. *Dosar Nr. 40029*, 14. kötet, 81. o.

5. E lemondások egy részéről a deportálások lebonyolításával megbízott Ferenczy László alezredes is jelentést tett. Lásd Lévai Jenő: *Szürke könyv magyar zsidók megmenetéséről*. Officina, Bp., é. n. 101–106. o.

6. Lásd például *RAH*, 465–590. o. és 617–25. o. Lásd még Frederick B. Chary: *The Bulgarian Jews and the Final Solution, 1940–1944*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1972, 246. o. Romániáról lásd a 28. fejezetet.

7. Pál, *i. m.*, 12. o.

8. Vidéken csak kevés zsidót bujtattak el, azt a keveset is elsősorban a románok és szerbek lakta vidékeken; Budapesten viszonylag többet. A mentésben különösen aktív szerepet vállaltak a különböző rendházak és kolostorok bátor papjai és apácái, valamint más egyházi intézmények és emberbarát szervezetek.

9. 1992. szeptember 15-ig a Yad Vashem mint Jeruzsálem Város Holocaust Mártírokat és Hősöket Elismerő Hatósága 201 magyart ismert el „Igaz Keresztényként”, különféle kitüntetésekkel jutalmazva őket. Lásd Uri Asaf: „Christian Support for Jews During the Holocaust in Hungary”. *Studies on the Holocaust in Hungary*. Szerk.: Randolph L. Brahm. Institute for Holocaust Studies of the City University of New York, New York, 1990, 65–112. o. és *Magyarország 1944. Üldöztetés – embermentés*. Szerk.: Szita Szabolcs. Nemzeti Tankönyvkiadó – Pro Homine – 1944 Emlékbizottság, 1994.

10. Csécsy Imre: „Napló, 1940–1949. (Részletek).” *Kritika*, 1983. 8. (augusztus).

11. Ránki György: *1944. március 19. 2.* kiadás. Kossuth, Bp., 1978, 244. o. Nagyszámú följelentés található a *MOL*, P1434. sz. alatt. Endre László-akták, 16–18. Lásd még Lévai: „A magyar zsidóság tragédiája,” *Új Élet*, Bp., 1979. május 1.

12. Lévai, *Zsidósors Magyarországon*, 84. o.

13. *RLB*, 160. dok.

14. Stern Samu vallomása. *HfS*, 3:12. o. Francia és holland Holocaust-szakértők saját országukról ugyanezt állítják.

15. Freudiger Fülöp: „Five Months.” *The Tragedy of Hungarian Jewry. Essays, Documents, Depositions*. Szerk.: Randolph L. Brahm. New York, Institute for Holocaust Studies of the City University of New York, 1986, 257. o. Hasonló véleménynek adott hangot Wilhelm Höttl jóval a háború után. Höttl azt mondta, hogy „egyes magyarok fanatikusabb hívei voltak a deportálásoknak, mint akár maga Eichmann!” Lásd a hetvenes évek végén vele folytatott beszélgetés szövegét: Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén*. RTV–Minerva–Kossuth, Bp., 1982, 192. o.

16. *RLB*, 251. dok.

17. *Magyarság*, Bp., 1944. április 1. 5. o.

18. *Új Magyarság*, Bp., 1944. május 12.

19. Ránki, *i. m.*, 244. o. Hasonló incidensek leírása: *Genocide and Retribution*, 97–99., 109–112., 130–135., 161–162. o.

20. A Magyar Királyi Nemzetvédelmi Propagandahivatal felépítésére és tisztviselői karára nézve lásd *Magyarország tisztí cím- és névtára, 1944, Pótfüzet*. Magyar Királyi Állami Nyomda, Bp., 1944. 76–77. o.

21. A zsidók ellen hozott intézkedéseket elítélő államférfiak egyike Károlyi Mi-